תנועת החרות נגד השילומים מגרמניה

מדוע התנגדה תנועת החרות להסכם השילומים? התנועה שללה משא ומתן ישיר עם הגרמנים, אבל עוצמת התנגדותה לשילומים מוסברת גם בשיקולים פוליטיים מזדמנים: אסטרטגיה לניגוח מפא"י ודרך להחזרתו של מנחם בגין לחיים הפוליטיים, לאחר כישלון צורב בבחירות לכנסת השנייה.

יחיעם ויץ

הוויכוח על השילומים מגרמניה היה אחד הנושאים המרכזיים שעמדו על סדר יומה של המדינה בשנותיה הראשונות. ויכוח זה הכיל את כל היסודות הדרמטיים האפשריים. הוא היה זירה ציבורית ראשונה לעיסוק בשואת יהודי אירופה, נושא שלא היה טעון ממנו, אבל גם נושא שהיה בחזקת "נוכח נפקד", שכל עיסוק בו הוא כזריית מלח על פצע טרי ומדמם. ממש עד הרגע האחרון שרר חוסר ידיעה מה יהיו תוצאות ההצבעה בכנסת בשל חלוקת כוחות כמעט שווה בין תומכי ההסכם לבין מתנגדיו, והצעת הממשלה אושרה בסופו של דבר בכנסת ברוב המינימלי (61). האופוזיציה ערכה הפגנות סוערות ואלימות, שבפעם הראשונה בתולדות המדינה הצעירה הותירו רושם כי המשטר הדמוקרטי עצמו נתון בסכנה. על אלה נוסף העימות הגדול ורווי הסמלים בין שניים מהבולטים במנהיגי המדינה – דוד בן-גוריון, שהטיל את כובד משקלו למען ההסכם, ולעומתו מנחם בגין, ש"חזר מהכפור" אחרי כחצי שנת היעדרות תמוהה-משהו מהבמה הציבורית[1] והכריז: "כאשר יריתם בי בתותח [במשבר 'אלטלנה'] נתתי את הפקודה: לא! היום אתן את הפקודה: כן!"

אין בכוונתי לספר כאן את סיפורו של הוויכוח או לפרוס את הקשריו הרחבים והסבוכים. מטרתי היא אחרת: לנסות ולהוכיח כי למרות הפלוגתות המרות והמשבר החריף שהתחולל בכמה מישורים, על עיקרון אחד לא היה ויכוח בעצם: חובת הגרמנים לפצות את קורבנותיהם. כמעט שלא היתה מחלוקת על המשפט שסיים את דברי ראש הממשלה, דוד בן-גוריון כשהציע לכנסת ב-7.1.1952 לפתוח במשא ומתן עם גרמניה: "לבל יהיו רוצחי עמנו גם יורשיו" (<u>דברי הכנסת</u> 14: 897).

התנגדות להסכם היתה הן מימין והן משמאל. עיקר ההתנגדות משמאל היה מצדן של מפ"ם ומק"י. הגורם הפוליטי הגדול ביותר שהתנגד מימין היתה מפלגת הציונים הכלליים, אך התנגדותה של תנועת החרות, שהיתה אז קטנה בהרבה, היתה דומיננטית ומשמעותית לאין ערוך. נימוק מרכזי ביותר להתנגדות השמאל היה קשור בהווה, במשמעויות האידיאולוגיות של הסיטואציה הפוליטית הבינלאומית בתקופה שבה פרץ הוויכוח, ולא ביחס לעבר הקרוב. המלחמה הקרה, שהיתה בעיצומה באותה עת, ותהליך השמאלה שעבר על כל חלקיה של מפ"ם (ובכלל זה על אחדות העבודה והקיבוץ המאוחד), הביאו לכך שמפ"ם לא התנגדה לעצם קשירת הקשרים עם גרמניה, אלא לקשר עם גרמניה המערבית, בהיותה חלק מהמערב שנוא נפשה. בו-בזמן חייבה מפ"ם את הקשר עם גרמניה המזרחית, בהיותה חלק מ"עולם המחר" הקומוניסטי, ובפועל אף קיימה אִתה קשרים. מפ"ם אף היתה מוכנה לצמצם במודע את שאלת האחריות והאשמה של העם הגרמני ולתחום אותה למשטר הנאצי לבדו (ברזל 1993, 173–174).

ב.

את עיקר דברי אקדיש לעמדתה של תנועת החרות בוויכוח. כדי להבין את עמדת חרות יש לסקור בקצרה את ההתפתחויות העיקריות בעניין המשא ומתן על השילומים עד ינואר 1952, המועד שבו נדרשה הכנסת להכריע בסוגיה זו. הטענה כי מחובתה של גרמניה לפצות את העם היהודי על הנזק הכספי שגרמה לו התגבשה כבר בעיצומה של מלחמת העולם. בספטמבר 1945, מיד עם תום המלחמה, העביר חיים ויצמן לבעלות-הברית המנצחות תזכיר ובו נטען כי הרצח ההמוני הביא לכך שחלק ניכר מרכוש היהודים שנגזל ונבזז בשואה נותר ללא בעלים. לכן הוא שייך לקורבן הפשע, כלומר לעם היהודי כולו, המיוצג על ידי הסוכנות היהודית (לדוגמה Sagie 1980, 14–27).

אולם הדינמיקה שהביאה למשא ומתן החלה רק אחרי הקמת המדינה. הנושא עלה כמה פעמים על סדר יומה של הממשלה,[2] ובראשית 1951 היא קיבלה החלטה כי "נציגי ישראל יפנו לממשלות המרכזיות של מעצמות הכיבוש בדבר הבטחת פיצויים מגרמניה והחזרת רכושם של היהודים". הצעה אחרת, שקבעה כי על נציגי ממשלת ישראל לשאת ולתת ישירות עם נציגי השלטונות הגרמניים, לא זכתה ברוב. חמישה שרים תמכו בה וחמישה התנגדו. ההחלטה נראית כניסיון של הרגע האחרון להביא לכך שבנות-הברית יתווכו בין ישראל לגרמנים ויוציאו עבורה את הערמונים מן האש כל עוד יש להן מידה של שלטון בגרמניה.

"אור על מנגנון החושך/ש.ב.", שער 'העולם הזה', 8.5.57.

1957 **בתים; בין הכותבים, אפרים קישון, יגאל מוסינזון, יוסף הייבלום, יחיאל מוהר ויוחנן זראי. > מתחיל להופיע גמד, פרסום חודשי של קריקטורות והומור אירוטי. > פרק מרומן אוטוביוגרפי של זאב אקשטיין מתפרסם בהעולם הזה: צעיר מרדן מחפש דרך על רקע חיי החברה הריקניים של תל־אביב.**

אוגוסט *6* > **הפקעת מאות דונמים מאדמות נצרת.** *18* > **מפלגת הבעת' והמפלגה הקומוניסטית מחוללות מהפכה בסוריה. התקרבות בין סוריה לברה"מ ולמצרים. דאגה בארה"ב מפני "סכנה לעולם החופשי". כוחות אמריקניים יתקרבו לחופי סוריה. נאצר יאיים בחסימת התעלה. > כל הקיבוצים ומשקי ההתיישבות העובדת התחייבו בכתב לפני הראשון לציון, הרב יצחק נסים, לחסל את כל דירי החזירים בתחומם.** *29* > **בעקבות שריפת אוטובוס אגד באום אל פחם מחרימה החברה את הכפר.** *30* > **"לוחות שבורים": משה שמיר מתנער בעל המשמר מההזדהות עם ברה"מ.**
+ **תיאטרון זירה מצליח לבטל צו סגירה של בניין התיאטרון. > שולמית, מאת המחזאי היידישאי אברהם גולדפאדן, בתיאטרון האהל, ובגירסה נוספת, מעובדת בידי יגאל מוסינזון, בדו־רה־מי. > ספרי שירה חדשים: על חופו של רעיון, מאת אהרן זכאי, עולה חדש מעיראק; אם נגיע ואם לא נגיע, ספר ראשון של משה דור; אזובי קיר, מאת אבנר טריינין.**
> **תערוכת אמנות תימנית בבצלאל: צורפות, כלי בית ואריגה.**

ספטמבר *1* > **תקנות חדשות לביקורים במשרד החוץ, בניסיון למנוע הדלפות: כל מבקר רושם עם מי נפגש, כל פקיד רושם כמה זמן נפגש עם כל מבקר, ושוער הבניין רושם את משך הביקור כולו. עיתונאים יחרימו מעתה את הבניין עד הקלת ההגבלות.** *8* > **מוקם איגוד הסופרים והאינטלקטואלים הערבים.** *11* > **ידיעה קטנה בהארץ: חזית השחרור האלג'ירית קוראת לישראל לתמוך באו"ם, במאבקה לשחרור משלטון צרפת. > דוד הכהן, ח"כ מפא"י, טוען בנאום בבריטניה כי ישראל נקלעה ללב המלחמה הקרה, וכי אל לה לסמוך על תמיכתה של צרפת.** *12* > **איחוד בין צבאות סוריה ומצרים.** *17* > **בכפר קלנסווה נהרגים שבעה־עשר תלמידים, בדרכם חזרה מבית הספר מהתפוצצות פצצה ישנה. פצצות ישנות יתגלו באדמות כפרים נוספים.** *21* > **צו על תנאי נגד עיריית תל־אביב לבקשת מגדלי החזירים בעניין חוק החזיר העירוני. בינואר 1958 יורה בג"ץ לעיריית ירושלים להעניק רשיון לאטליז המוכר בשר חזיר.**
+ **גן נעול, קובץ סיפורים של בנימין תמוז. > מפא"י רוכשת את קפה פילץ בתל־אביב, במטרה להקים בו מועדון.**
> **לבקשת בן־גוריון מארגן נתן אלתרמן סדרת מפגשים בלתי פורמליים בין סופרים לאנשי ממשל, בהם משה דיין ויחזקאל סהר.**

אוקטובר *1* > **היכל התרבות בתל־אביב נחנך בקונצרט חגיגי של הפילהרמונית. בפעם הראשונה מנוגנת יצירתו של נעם שריף, אקדמות למועד. בן־גוריון מורה להשמיע את ההמנון האמריקני לפני התקוה.** *2* > **סעודיה דורשת מעצרת האו"ם לחסל את מדינת ישראל ולהחזיר את תושביה לארצות מוצאם.** *28* > **יצחק בן־צבי נבחר לנשיא לתקופת כהונה שנייה. אגודת ישראל נמנעת בהצבעה בשל התנגדותה למוסד הנשיאות בישראל.** *29* > **משה דוויק משליך רימון יד בכנסת לעבר שולחן הממשלה. ארבעה שרים נפצעים. שר הדתות והסעד, משה שפירא, נפצע קשה.**
+ **רואים אור: אף על פי, ספר של חיים לזר ליטאי על חלקם של הרביזיוניסטים בארגון ההעפלה לפני מלחמת העולם השנייה; לחם האוהבים, רומן מאת שושנה שפירא: משולש רומנטי בין צברית, ניצול שואה המשתמט מגיוס ו"גיבור מקצועי" איש ההגנה. > אוסקר, מחזה של זיגמונד טורקוב על שחקן מזדקן, בתיאטרון זוטא.**

נובמבר *1* > **מושלם ייבוש אגם החולה.** *13* > **הכנסת דוחה הצעת המפלגות הדתיות לחקור את הכפייה האנטי דתית.** *15* > **מנהל תחנת המשטרה בנצרת יוזם תצוגה של פצצות בבתי הספר של הפלסטינים באזור, כדי שהתלמידים ילמדו לזהותן ויימנעו ממשחק בהן.** *19* > **חבר עיריית נצרת, חליל ח'ורי, נכלא במעצר מינהלי.** *20* > **העולם הזה תוקף את שירות**

כך תוכל ישראל להימנע ממשא ומתן ישיר עם הגרמנים וגם לקבל מהם פיצויים.

בפועל, התמונה היתה מורכבת יותר. לשרי הממשלה היה ברור כי מלאכתם לא תיעשה על ידי אחרים, וכי אם הם אמנם מעוניינים בפיצויים אין מנוס מניהול משא ומתן עם אלה שאמורים להעניקם. אך מבחינת הציבור מדובר היה בצעד קשה ביותר: מצד אחד, רבים סברו כי חובת הגרמנים לפצותם על הנזקים החומריים הכבדים שנגרמו לעם היהודי, פרטים ויחידים כאחד, במהלך השואה; אולם מצד אחר, רובו המכריע של הציבור היה משוכנע כי חובה להחרים את הגרמנים באופן הנחרץ והאולטימטיבי ביותר, ואין לשאת ולתת עמם.[3] מבחינת הממשלה מדובר היה אפוא בצעד שתכליתו להוכיח לציבור הישראלי כי היא עשתה את הכל כדי להשיג את הפיצויים בלא לשבור את החרם המוחלט ששרר אותה עת בכל הקשור לגרמניה ואף לתרבות הגרמנית. שר החוץ משה שרת הציג את הדילמה באחת מישיבות הממשלה (15.2.1950):

> בציבור שלנו רווחות, בעת ובעונה אחת, שתי סיסמאות. סיסמא אחת: שום מגע עם הגרמנים, כל הנוגע בטמא טמא, חרם מוחלט. סיסמא שנייה: פיצויים מהגרמנים לעם ישראל על מה שעוללו לנו. אין נותנים הדעה שאי־אפשר לקיים את שתיהן, אי־אפשר להשיג פיצויים, אם אין באים במגע אתם. כל ניסיון להערים על המציאות לא יועיל בשום פנים ואופן.

ג.

למרות הודעתו זאת, ב־16 בינואר 1951 שלח שר החוץ אגרת למעצמות הכיבוש ותבע מהן לפנות לגרמניה ולכפות עליה לשלם פיצויים. המעצמות דחו את הבקשה והציעו כי ממשלת ישראל תפנה לממשלת גרמניה במישרין. למרות תשובה זאת נשלחה למעצמות הכיבוש, ב־12 במארס 1951, אגרת נוספת, ובה תביעה לפיצויים בסך מיליארד וחצי דולר בעבור הרכוש ללא בעלים שנגזל בשואה. ב־13 במארס, יממה אחרי שהאגרת נשלחה, עלה שר החוץ על במת הכנסת והקריא את נוסח האגרת במלואה. אחרי שסיים להקריאה הודיע קצרות כי התביעה איננה מגרמניה המערבית בלבד וכי "יש להטיל את האחריות הזאת על שתי חטיבותיו [של העם הגרמני]". במהלך דבריו לא הזכיר, ולו ברמז, את האפשרות של משא ומתן ישיר (דברי הכנסת 8: 1320–1322).

דברי שר החוץ נשמעו בשקט גמור ואפילו קריאת ביניים אחת לא הושמעה במהלכם. הדיון על הודעתו התקיים כמה שבועות מאוחר יותר, ואחד המשתתפים בו היה מנחם בגין. הוא התפלמס קודם עם סעיף באגרת בו נקבע כי "לא יוכל להיות דיון על החזרת גרמניה למשפחת העמים עד אשר העניין היסודי הזה של פיצויים יסודר הלכה למעשה". בגין זעם על עצם הסכמת הממשלה, המשתמעת מסעיף זה, לחזרת גרמניה למשפחת העמים, ולא פחות זעם על כך שחזרה זו הותנתה בכסף.[4] בהמשך דבריו דיבר בגין נגד התניה נוספת המופיעה באגרת, ולפיה ממשלת ישראל "איננה מתנגדת למסירת מלוא השלטון לממשלת גרמניה, היא אך מתנה תנאי להקמתה של 'גרמניה העצמאית', או 'גרמניה החופשית', והתנאי הוא שייעשה סייג מפורש מראש, ש־1,500 מיליון דולר ישולמו לממשלת ישראל". הוא האשים את הממשלה כי היא "מוכנה לעמוד בקשר ישיר עם גרמניה העצמאית, ובמשך השנים תימצא ביחסים תקינים עמה, למען הגשמת הסייג ביחס לתשלומים".

אולם עיקר ביקורתו של בגין התמקדה בנקודה אחרת, שניתן להגדירה כמפתיעה־משהו. הוא טען כי הסכום שהממשלה תובעת מהגרמנים אינו אלא רבע מסכום הרכוש היהודי שנגזל, ולטענתו לו הממשלה היתה פועלת כראוי ובזמן, היא היתה מצליחה להשיג מהם את מלוא סכום הגזל, שלטענתו הסתכם ב־6 מיליארד דולר ושעליו אסור היה לוותר. בעניין זה אמר:

> בהגשת התביעה למיליארד וחצי, בעוד אמדן הרכוש היהודי הוא שישה מיליארדים, אמרתם שאתם מוותרים על התביעה לשלושת רבעי הרכוש היהודי השדוד. למה ויתרתם על התביעה לשלושת רבעי הרכוש היהודי השדוד?... בשם מי ויתרתם על התביעה? תבואו אל הגויים ותשמיעו באוזניהם דבר הנביא: "הרצחת וגם ירשת"; ומצד אחד תאשרו ששלושת רבעי הכרם היהודי השדוד יישאר לעולמים בידי מי?... בידי מרצחי אבותיכם. איכה עשיתם כדבר הזה לעם הזה? (שם, 1546–1561).

ד.

דברים אלה של בגין אינם חריגים כלל וכלל. הם משקפים לחלוטין את עמדתה של תנועת החרות, וקודם לכן של התנועה הרביזיוניסטית, בשאלת חובת הגרמנים לפצות את העם היהודי על הרכוש שנגזל, נשדד ונבזז. עמדה זאת הובעה לראשונה בהמשקיף, ביטאונה של הצה"ר, מיד עם תום המלחמה. הפרסום הראשון בעניין זה היה ב־6 בנובמבר 1945 ועילתו היתה החלטת ועדת הפיקוח של בעלות־הברית ולפיה "חייבות המדינות שיש להן תביעות לפיצויים מגרמניה להגיש את תביעותיהן לא יאוחר מבמשך 15 יום". לנוכח זה נטען כי אמנם הנזקים שגרמו "גייסות הרצח של היטלר" לאירופה כולה הם גדולים ביותר, "אבל ברשימת הנזקים המקום העגום הראשון לנו הוא". לכן "גדולות הן תביעותינו כלפי גרמניה... [ו]רבות וכבירות הן זכויותנו לקבל פיצויים מהם". המשקיף תובע ממוסדות היישוב שאינם מוכנים למשא ומתן, להרכיב מיד "מוסד מרכזי מוסמך... לשם הגשת התביעה היהודית כלפי גרמניה".

מוטיב זה חוזר על עצמו בדברים שנכתבו כמה חודשים מאוחר יותר, בקיץ 1946, בזמן כינוס ועידת השלום בפריס שבה "נחתך גורלו של הרכוש היהודי השדוד" (המשקיף, 16.8.1946). העיתון תוקף את יחסה האדיש של הנהלת הסוכנות, שלא ניצלה את ישיבתה שנערכה אותה עת בפריס "לשם הגברת לחץ על ועידת השלום בעניין הפיצויים", וכן אספה חומר סטטיסטי על ממדי הנזקים שנגרמו לעם היהודי בתקופת השואה. עמדה זו באה לידי ביטוי גם בשנות המדינה הראשונות. בכל פעם שסוגיה זאת עלתה, במישרין ואף בעקיפין, טענו נציגי חרות בתוקף כי חובת הגרמנים לפצות את העם היהודי על הרכוש שנגזל. ברוח זו התבטא, למשל, חבר הכנסת יוחנן בדר בעת הדיון ב"חוק נכסי הגרמנים" שטיפל

כרזה לרגל חנוכת היכל התרבות
בתל־אביב, מעצב יוסף בס.

1957 האינפורמציה (ש.א.) של מס הכנסה, ההופך אלפי אזרחים למלשינים ועוקב אחר סגנון חייהם של נישומים: "האח הגדול – עינו פקוחה!" 21 > בג"ץ פוסק כי תביעת מזונות תתברר בפני בית דין רבני רק בהסכמת הבעל. 28 > חמישה ילדים נפצעים בהתפוצצות פצצה בכפר אל בקיעה.

+ עם קריאת הגבר, אוסף רשימות של אבא אחימאיר בנושאים פוליטיים ושאלות השעה. > גשר אכזב, קובץ סיפורים מהווי האצ"ל של דוד רקנאטי. > אנני אוקלי אשת לפידות, מחזמר של רוג'רס והמרשטיין בדו־רה־מי. > גם זו לטובה, קומדיה של משה שמיר על העולים החדשים בתיאטרון האהל. > אלוהי הנושק לוחמים, שירים מאת יצחק שלו. > גיליון ראשון של אמנות הקולנוע, ירחון בעריכת דוד גרינברג. > הרפתקאות פארישון של לביש ומרטן, בתיאטרון זירה. > ששש.ב.! תוכנית חדשה בתיאטרון סמבטיון, בבימויו של מנחם גולן.

דצמבר 1 > אלי תבור, כתב העולם הזה, נחטף, לטענת העיתון, בידי שירותי הביטחון ושוחרר. המשטרה חושדת כי החטיפה בוימה ועוצרת את תבור ל־48 שעות. דבר השבוע מאשים את העולם הזה בבימוי החטיפה ונתבע על ידו תביעת דיבה. ח"כ יוחנן באדר (חרות) טוען בכנסת כי תבור נחטף בידי גוף חשאי מקורב לשלטון. 16 > כוח משטרה הורס אוהלים של כפריים פלסטינים ליד גשר שֶל בחיפה. 17 > משבר קואליציוני עקב הדלפת דבר מסעו של הרמטכ"ל לגרמניה. בסוף החודש תתפטר הממשלה. במגעים להקמתה מחדש תבקש מפא"י למסד את הפיקוח על העיתונות ולהגביר את השמירה על סודות הממשלה. כמה מנגנוני פיקוח יופעלו במהלך השנה. 24 > תוכנית לימודים מיוחדת, העוסקת בקיום היהודי בגולה, בהווי יהודי ובמחשבת ישראל מוצגת בכינוס מפקחים במשרד החינוך. גירסה ראשונה של החוברת נאספה מהסמינרים למורים ונשרפה בהוראת שר החינוך, שלא גילה מדוע. מפ"ם מוחה על החדרת סידור התפילה לתוכנית הלימודים, ועל לימוד תפילות סמוך לחגים. 29 > פנחס לבון מגיש תוכנית לשיתוף פועלים בהנהלות המפעלים. > משא ומתן בין הציונים הכלליים לנחום גולדמן על הקמת סיעה משותפת בבחירות, בראשות גולדמן.

+ רואים אור: בעיות אישיות, שירים מאת דוד אבידן; ברושים לבנים, שירים מאת משה דור; מְשוֹט באסיה, מאת משה שרת. > צחוק בצד, תוכנית ראשונה בתיאטרון הכחול, תיאטרון סאטירי חדש של יעקב טימן וחיים וטובה פרדו, מיוצאי תיאטרון המטאטא.

1958 ינואר 3 > ועידת מפ"ם, הראשונה מאז מעצר מרדכי אורן, משפטי הרופאים וגינוי סטאלין בברה"מ, מסתייגת מאופיה של דיקטטורת הפרולטריון בברה"מ. המיעוט, בהנהגת יעקב ריפתין ואליעזר פרי, דורשים לשמור על הצירוף מרקסיזם־לניניזם. בתום ויכוח ממושך מתקבלת ההחלטה על הפרדה בין מרקסיזם ללניניזם. 4 > הצבא מתעלם מצווי מניעה והורס את בתי הכפר הערבי ע'אבסייה, שתושביו גורשו לאחר מלחמת העצמאות. 5 > נציגי ועדת העורכים דורשים מבן־גוריון להשתתף בניסוח חוק העיתונות המתוכנן. 6 > הסכם קואליציוני חדש בין מפא"י, מפ"ם, אחדות העבודה, הפרוגרסיבים והדתיים, כולל הודעה על כוונה לאסור בחוק פרסום "סודות מדינה" מישיבות ממשלה. 12 > מוקמת "תחנת השידור הישראלית" – תחנת שידור בערבית המופרדת מקול ישראל. 13 > הרב הראשי מבטל את האיסור על שימוש בנייר חדרה לאחר שבמפעל חדלו לעבוד בשבת. 15 > בית המשפט העליון פוסק כי אין בסיס להאשמת קסטנר בשיתוף פעולה עם הנאצים. מלכיאל גרינוולד נידון לשנת מאסר על תנאי בעוון הוצאת דיבה. 16 > נפתח הכביש החדש לאילת. 12 > בריכת שחייה מוקמת במושבה הגרמנית בירושלים. בשבועות הבאים ייערכו הפגנות בשכונות הדתיות, המשטרה תפזר מפגינים בסילוני מים; עשרות עצורים ופצועים. 22 > מועצת הביטחון קוראת לישראל להפסיק עבודות ייעור באזור המפורז בירושלים. 27 > חיים לסקוב מחליף את משה דיין בתפקיד הרמטכ"ל.

+ רואים אור: שיכון ותיקים, רומן מאת נתן שחם; רשימות אסיר פראג, מאת מרדכי אורן; העולם הערבי של ימינו, מאת המזרחן אהרן כהן; המעמד החדש, מאת הפילוסוף היוגוסלבי מילובאן דג'ילאס. > כביסת הרש, תוכנית ראשונה של להקת בצל ירוק, המורכבת מיוצאי להקת הנח"ל, זוכה לשבחים מפי חיים גמזו. > בכורה בהבימה בנוכחות ראש

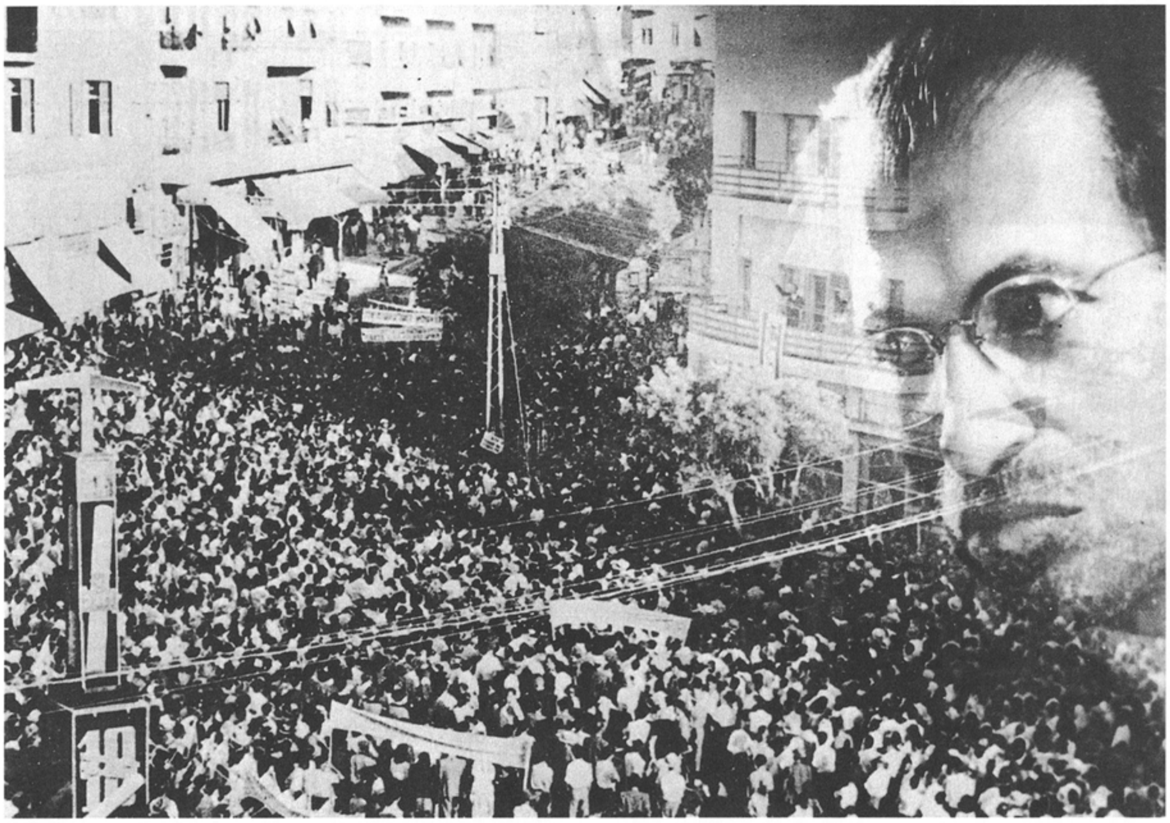

מנחם בגין משקיף על הפגנה נגד השילומים מגרמניה בכיכר ציון בירושלים. פוטומונטאז', אוסף מכון ז'בוטינסקי, תל־אביב.

בבעיית הרכוש הגרמני שנמצא בארץ,[5] או חבר הכנסת חיים לנדאו בדיון על "חוק אימות מסמכים", שעסק בתביעות פיצויים אישיות של אזרחים ישראלים מהגרמנים.[6]

ה.

כיצד השתלבה עמדה זאת ביחסם הכללי של חרות ושל הרביזיוניסטים לגרמניה? התשובה היא כי חרות והרביזיוניסטים תמכו בצורה ברורה וחד־משמעית בחרם על גרמניה, טענו כי יש לערוך חרם זה "עד דור אחרון", התנגדו לכל צעד שמשמעותו שילובה מחדש בקהילה הבינ־לאומית ותמכו בכל צעד שמשמעותו ענישת הגרמנים – ציבור ויחידים כאחד. הם אף ראו עצמם כנושאי הדגל המרכזיים של הקו שראה בהתנגדות נחרצת לגרמניה את אחד הביטויים המרכזיים ביותר של הכבוד הלאומי. בדצמבר 1950 קראה מועצת בית"ר העולמית "להמוני בית ישראל להילחם נגד חידוש עצמתו של העמלק הגרמני המרצח" ולהטיל חרם עולמים מוחלט "על בני עם המרצחים, ארצם הטמאה, אוצרותיה, תרבותה, סחרה ותעשייתה" (חרות, 1.12.1950). מנחם בגין תבע בנאומו מחודש מארס 1951 חרם מוחלט בצד פיצויים (דברי הכנסת 8: 1320–1322). אולם רוב ההתבטאויות נוסחו לא כהצהרות או כקביעות אידיאולוגיות, אלא כהאשמות נגד הממשלה, שלטענת חרות סייעה לשבירת החרם על גרמניה ולמגמת ההתפייסות עמה. ביום בו מלאו חמש שנים לניצחון בעלות־הברית על גרמניה הנאצית, נכתב בעניין זה בחרות:

> התנהגותנו אנו, התנהגותם של מוסדות יהודיים... של ממשלת ישראל, היא־היא שסייעה בידי הפייסנים כלפי גרמניה יותר מאשר נימוקים פולי־טיים רבים, יותר מאשר חיבה נסתרת לנושאי הרעל האנטישמי. הפייסנות הישראלית, היהודית, היא שנתנה את ההכשר המוסרי לכל מדיניות ההחזרה של גרמניה לחיק העמים התרבותיים. הלך רוחם של הגויים היה ישר והגיוני: אם היהודים, העם שסבל יותר מכל עם אחר מפשעיה של גרמניה, העם ששליש ממנו הושמד על ידי עם הרוצחים הגרמני, אם הקורבן הראשי של החיה הנאצית משלים עמה, מעלה על דעתו משא ומתן עמה, אם נציגיו של העם הזה מקיים [צ"ל: מקיימים] יחסים מסחריים עמו מה לנו כי נשמור טינה, כי לא נשכח, כי לא נתפייס? (8.5.1950).

כיצד ניתן לקשר בין קו אנטי גרמני תקיף זה לבין התמיכה, התקיפה לא פחות, במתן פיצויים? עד שלב מסוים, שעליו נעמוד בהמשך, התביעה לקבלת פיצויים מהגרמנים הנובעת מההתנגדות הנחרצת ל"הרצחת וגם ירשת", נתפסה כחלק בלתי נפרד מראיית העולם הזאת. קבלת פיצוי

1958 הממשלה, שרי מפא"י ועסקניה, של לזרוק אותו לכלבים, הצגה על פי מחזה של יגאל מוסינזון: עיתונאי רודף סנסציות מול משפחה של לוחמים מוותיקי היישוב. › כחלק ממאמציה להשתלט על העיתונים בלועזית, מממנת מפא"י עיתון ברומנית שנמכר בחצי המחיר וגורם לסגירת עיתונים לועזיים אחרים. התארגנות נגדית של אנשי העיתונות הלועזית הבלתי תלויה נכשלת. מפא"י מודיעה על הוצאת עיתון בפולנית ומאוחר יותר תשתלט גם על לעצטע נייעס ותוציאו מידי עורכו, איש הבונד. › הממשל הצבאי דורש את פירוקו של ארגון המשוררים והמשכילים הערבים, ארגון קטן ובלתי תלוי, לאחר שאחד מחבריו שיבח את נשיא מצרים, עבד אל נאצר. כעבור חודשיים יזומנו אנשי הארגון לבית ההסתדרות, שם יציעו להם פרסים ליצירות מצטיינות בנושא שנת העשור למדינה. › מוישה ונטילאטור, מאת יעקב פז, בתיאטרון זירה. › הופעת בכורה של להקת המחול ענבל בארה"ב זוכה לשבחי הביקורת. › כתבות של שבתי טבת בהארץ על "בני המדינה": פשיטת רגל אידיאולוגית וויכוחים שאיבדו את משמעותם והפכו מקור ל"קנאות פרובינציאלית וחוסר סובלנות כלפי תרבויות אחרות".

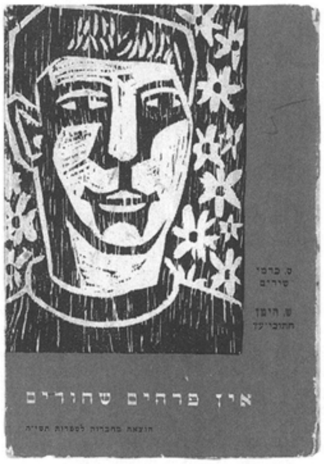

'אין פרחים שחורים', שירים מאת ט. כרמי, הוצאת מחברות לספרות, תל־אביב.

פברואר 1 › מצרים וסוריה מתאחדות ומקימות את הקהילה הערבית המאוחדת, בהנהגת נאצר (שתתפרק בספטמבר 1961). 2 › שמואל תמיר ושמואל כץ, ראשי הוועד הציבורי לגילוי האמת על השמדת יהודי אירופה, תובעים להקים ועדת חקירה ציבורית לבירור "התנהגותם של המנהיגים והמוסדות היהודיים באירופה הכבושה, בארצות־הברית ובישראל בימי השואה". 11 › מתקבל חוק יסוד הכנסת. נדחית ההצעה לשיטת בחירות אזורית; ליו"ר הכנסת סמכות למחוק מן הפרוטוקול דברים הפוגעים, לדעתו, בביטחון המדינה. 12 › דיון בנושא חוק העיתונות וחופש העיתונות בפתיחת המועדון הליברלי בבית המפלגה הפרוגרסיבית בתל־אביב. 14 › בן־גוריון רומז כי ישראל תתקוף אם צבא עיראקי ייכנס לירדן בעקבות הקמת פדרציה בין ירדן לעיראק (שתתפרק ביולי). 16 › המופתי הירושלמי קורא לכינוס ועידת פליטים בקהיר. 24 › משלחת איחוד מבקשת מבן־גוריון לצמצם את הממשל הצבאי. › בממשלה מוכשל ניסיון של מפא"י להוציא עיתון רדיו שיחולק לכל בעלי המקלטים. העיתון ייצא ב־1960.

מארס 10 › הנחיה של שר הפנים, ישראל בר־יהודה: רישום דת ולאום בתעודת הזהות ייקבע על פי הצהרת ההורים בלבד. מחלוקת בקואליציה. ביוני יתפטרו שרי המפד"ל מהממשלה. ויכוחים בשאלת "מיהו יהודי?" יימשכו בעיתונות ובכנסת בחודשים הקרובים. 13 › נאצר מפרק רשמית את המפלגות בסוריה. צבא מצרי נכנס לסיני. 15 › ביקורת חריפה על יחסו של בן־גוריון להסתדרות הציונית בוועידת היסוד של האיגוד העולמי של הציונים הכלליים. › שמועות על כוונת נאצר להכריז על מדינה פלסטינית בעזה; המושל הצבאי המצרי בעזה ממנה מועצה מחוקקת, שבה חברים פלסטינים ומצרים; נאצר מבטיח להחזיר את הפליטים לארצם. 16 › מוקמת ועדת שרים לבדיקת הממשל הצבאי, בלי סמכות לבטלו. עצומות של אנשי תרבות ותקשורת לביטול הממשל. הממשלה מתירה כניסה חופשית של ערביי הגליל לאזור חיפה. 21 › באום אל פחם ובטייבה נפתחות שתי תצוגות חינוכיות לרגל יום העצמאות העשירי. 24 › נאסרת פעילות של תנועות הנוער בבתי ספר. 27 › חרושצ'וב מדיח את ראש ממשלת ברה"מ, בולגאנין, ושם קץ למאבק הירושה בעקבות מות סטאלין.

+ שרת החוץ, גולדה מאיר, מבקרת בחמש מדינות באפריקה: גאנה, חוף השנהב, סנגל, ליבריה וניגריה. › לקראת חגיגות היובל לתל־אביב מופיע שביל קליפות התפוזים של נחום גוטמן. › זלמן יש לו משקפיים מוצג בסמבטיון. › ועידת אחדות העבודה קוראת לאסור על מפלגות לנהל מפעלים כלכליים ולקבל תרומות מחו"ל.

אפריל 1 › יבוא ספרים סובייטיים מותר מחדש. 4 › חברי שדה בוקר הורגים 63 ראשי צאן השייכים לשבט אבו מעמר. 7 › חרושצ'וב מבקש מממשלת ישראל לתמוך בהצעתו להפסקת הניסויים הגרעיניים בעולם, בעקבות הכרזת ברה"מ על הפסקה חד־צדדית של הניסויים. מפ"ם ומק"י מחתימות עצומות נגד ניסויים גרעיניים. › מפגן כוח רביזיוניסטי

בעבור הרכוש שנגזל נתפסה כאחד הביטויים המרכזיים לנקם וכאמצעי רב־חשיבות לשיקום הכבוד הלאומי.

ו.

באיזו מידה השתנתה עמדתה של תנועת החרות, ומה היו המקורות לשינויים? התשובה קשורה להתפתחויות המשא ומתן שניהלה המדינה בנוגע לפיצויים. במקביל להחלטה לשלוח את האגרת הנוספת, ומתוך מודעות שבעצם אין כל סיכוי שמעצמות הכיבוש ישאו ויתנו במקומנו, החליטה הממשלה לפתוח במגעים ישירים וחשאיים עם נציגי הממשלה הגרמנית. הפגישה הראשונה נערכה בפריס ב־19 באפריל 1951 בין קונרד אדנאואר, הקנצלר של מערב גרמניה, לבין שני פקידים ישראלים בכירים: דוד הורוביץ, המנהל הכללי של משרד האוצר, ומוריס פישר, ציר ישראל בפריס (על התרשמותו של הורוביץ מהפגישה, ראו הורוביץ 1975, 85–89). מטרת פגישות אלה היתה להכשיר את הקרקע ולהכין את הציבור למשא ומתן ישיר בין המדינות. במהלכן גובשה הצעה שהקנצלר יצהיר בפומבי שהרפובליקה הפדרלית לוקחת על עצמה אחריות על פשעי הרייך השלישי. מבחינתו של דוד בן־גוריון להצהרה כזאת היתה חשיבות מיוחדת. הוא חשש מתגובתו הזועמת של הציבור הישראלי כשייוודע לו על המשא ומתן הישיר. אדנאואר פרע את השטר בהצהרה טקסית מעל במת הבונדסטאג בבון והצהרה זאת הכשירה את הדרך למשא ומתן ישיר.

תגובתה של תנועת החרות להצהרת אדנאואר ולמשא ומתן הישיר הקרב היתה קשה ביותר. כמה ימים אחרי שההצהרה ניתנה, פורסם בביטאון התנועה מאמר מערכת שתקף בחריפות את שר החוץ, על שבירך את הקנצלר הגרמני על הצהרתו, ובו בפעם הראשונה הציגה עצמה תנועת החרות כנציגת מיליוני הקורבנות שניספו בשואה. המאמר מאשים את משה שרת על שהוא מתכחש ״לחובותינו המוסריות וההיסטוריות כלפי ששת מיליוני הנרצחים״ ופוגע ״באינטרסים החיוניים ביותר של המדינה [ו]של העם כולו״ (חרות, 4.10.1951). אולם, במאמר זה עניין הפיצויים אינו מוזכר כלל. הוא מוזכר בפעם הראשונה בהודעה שפרסם מרכז התנועה כשבועיים מאוחר יותר ובה עולה הטענה כי ממשלת ישראל, בעצם נכונותה לשאת ולתת עם הגרמנים, מוכנה למכור את כבוד העם ולחלל את זכר ששת המיליונים בעבור בצע כסף:

> תמורת תקוות בצע כסף עומדת הממשלה לבצע מעשה אשר עוד לפני שנה, עוד לפני חצי שנה לא העיז אפילו אחד מחבריה לדבר עליו בגלוי. הכחישו בתוקף, נשבע על כל היקר לו כי לא יקרה כדבר הזה, כי ממשלת ישראל לא תישא ותיתן עם יורשיהם של הנאצים, עם הגרמנים שהם אותם הגרמנים עצמם שהיו אתמול בימי הרצח ההמוני, עם אותן ההשקפות, אותן הכוונות, אותן המטרות (שם, 19.10.1951).

ההודעה הזאת היוותה את אחד הסימנים לכך שהמאבק במשא ומתן הישיר הופך להיות הנושא המרכזי שעל סדר יומה של תנועת החרות. בכותרתה הופיעה הסיסמה ״זכור את אשר עשה לך עמלק״ שהפכה לסיסמת הקרב של חרות במאבקה נגד המשא ומתן הישיר. יום לפני פרסומה נערכה ההפגנה הראשונה נגד המשא ומתן, כמה ימים מאוחר יותר הועלתה הדרישה להביא את הנושא להכרעת העם (שם, 25.10.1951), כמה ימים לאחר מכן הכריז אריה בן־אליעזר, שהיה אז ממלא מקום יושב־ראש התנועה, כי ״אין לממשלה סמכות לנהל משא ומתן עם גרמניה״ (שם, 28.10.1951). מאז, במשך חודשים ארוכים, נושא זה הועלה על ידי תנועת החרות שוב ושוב בכל דרך אפשרית: הפגנות, עצרות עם, נאומים מעל במת הכנסת וכרוזים שהודבקו על בתים וחנויות. שיאה של הפעילות היה כמובן בשלושת הימים שבהם הנושא נידון במליאת הכנסת (7–9 בינואר 1952), אך היו לו נקודות שיא נוספות כמו ״הפגנת הזעם״ שנערכה בתל־אביב ב־25 במארס 1952, היום שבו נפתח המשא ומתן, וכן הפצצה שדב שילנסקי שלח למשרד החוץ בספטמבר 1952, סמוך לחתימת הסכם השילומים.

ז.

במהלך חודשים ארוכים אלה הוצגה עצם ההסכמה לקבלת כסף מגרמניה כחטא נורא שאין לו כפרה; כמכירת זיכרם הקדוש של ״אימותינו ובנינו״ בעבור צרור נקוב. עמדת תנועת החרות מספטמבר 1951 ואילך היתה במידה רבה היפוכה של העמדה שהציגה רק זמן קצר קודם לכן. עתה, ההימנעות מקבלת הכסף הוצגה כביטוי העליון והיחיד האפשרי לשמירה על הכבוד הלאומי. עתה, השילומים הוצגו לא כפיצוי עבור הרכוש היהודי שנשדד אלא כ״בצע כסף״, שבאמצעותו הגרמנים רוצים לפתותנו שנסכים לשאת ולתת עמם, וכפועל יוצא מכך להכיר בהם. בהקשר זה נכתב על ״מגע נתעב עם נציגי עם המרצחים תמורת בצע כסף״ (שם, 25.12.1951). מושג החרם כלל עתה גם את הפיצוי הכספי, ועצם קבלת כסף מהגרמנים נתפסה כצעד אסור וטמא המחלל את זכר המיליונים.

עמדה זאת באה לידי ביטויה המובהק בינואר 1952, בימים שבהם נערך בכנסת הדיון על המשא ומתן עם גרמניה. חרות תיאר את פתיחת הדיון כ״מחזה זוועות של סחר־מכר בדמי אחים וכבוד עם תמורת צל מתעה של בצע־כסף, על ידי שליטים ישראלים כושלים ומכשילים תועי דרך ואובדי מוסר״ (שם, 7.1.1952). ומנחם בגין אמר בעצרת ההמונים הידועה, שכינסה תנועתו באותו יום בכיכר ציון שבמרכז ירושלים, כי ״ראש הממשלה העברי״ עומד למכור את כבוד עם ישראל ו״להטיל עליו חרפת עד תמורת בצע כסף״ (שם, 8.1.1952). גם בתקופה זו, בעיקר בראשיתה, ניתן למצוא ביטויים לעמדה הקודמת, שחייבה את עצם הפיצוי הכספי מהגרמנים וביקרה את הממשלה על הדרך שבה ניהלה את מדיניותה ולא על עצם תביעתה לפיצוי כספי.[7] אולם בדברים אלה אפשר לראות מעין שריד אנכרוניסטי לעמדה שכבר לא היתה רלוונטית. העמדה החדשה היתה כי הכסף הגרמני הוא טמא, ומי שמוכן לקחתו הופך בעצמו לטמא.

יש שלושה הסברים לשינוי בעמדת חרות. הראשון הוא אידיאולוגי. עיקר זעמה של תנועת החרות היה על המשא ומתן הישיר. מבחינתה זה

1958 בעצרת ומצעד של אלפים בתל־אביב לציון 10 שנים לכיבוש יפו. 8 > ס. יזהר מרצה בוועידת הסופרים על "דלות השורשים של האדם העברי בארץ־ישראל". 13 > חרושצ'וב מודה בכישלון תוכנית האוטונומיה היהודית בבירובידז'אן ומייחס זאת לאופיים של היהודים. 18 > נפתחות חגיגות העשור לישראל. ביישובי המיעוטים יצוינו החגיגות כעבור שבוע, לאחר יום העצמאות. 21 > משלחת מפ"ם משתתפת בוועידת הקומוניסטים היוגוסלבים. מק"י מחרימה. > תושבי כפר דיר חנא מוזמנים אל המושל הצבאי ומוזהרים כי יוגלו אם לא יוותרו על אדמותיהם. 23 > נכשל ניסיון מצרי להכניס סעיפים אנטי ישראליים בהחלטות ועידת מדינות אפריקה. 26 > נחנכת קריית האוניברסיטה העברית בירושלים בגבעת רם. > נפתחות חגיגות העשור בנצרת. המשטרה מפזרת הפגנה בלתי חוקית של מק"י בשפרעם; ח"כ תופיק טובי נושא נאום נגד מדיניות הממשלה. 30 > עשרות פצועים בהתנגשויות בין המשטרה לבין מפגינים בנצרת לקראת 1 במאי. המשטרה מסרבת לאשר הפגנה של מק"י, לאחר שאישרה הפגנות של מפ"ם ושל ברית פועלי ארץ־ישראל (ארגון בחסות מפא"י). תופיק זיאד וח"כ אמיל חביבי נעצרים. ההתפרעויות יימשכו כל החודש. נציגי מק"י מסולקים מהוועד הפועל של ההסתדרות.

+ בכורה בלוד ל<u>מאגדות לוד</u>, הצגה של הקאמרי, על פי סיפור ומחזה מאת משה שמיר: על עולים חדשים בעיר קטנה. צופים מנסים להפסיק ההצגה בכוח, ולאחר מכן מגישים עצומה להורדתה בשל הדימוי השלילי של לוד בהצגה. > <u>דור בארץ</u>, אנתולוגיה ספרותית המבקשת לייצג דור ראשון של ספרות ישראלית, בעריכת עזריאל אוכמני, משה שמיר ושלמה טנאי; > <u>במרחק שתי תקוות</u>, שירים מאת יהודה עמיחי. > מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ, בראיון לחגיגות העשור: מדינת ישראל היא גלות ככל הגלויות.

מאי 2 > שתי תמונות בתצוגה חינוכית לכבוד עשור למדינה בכפר ראמה: באחת, תלמיד המקבל מכות בכפות רגליו (פלקה) לפני קום המדינה, ובשנייה, תלמיד נינוח בתקופת המדינה. המורה הצייר הוא דיב אליאס, מפליטי כפר אקרית. 6 > המשטרה יורה בהתכנסות באום אל פחם לרגל 1 במאי. 8 > מבוטל הש.א., שירות האינפורמציה של מס הכנסה, בעקבות ביקורות חריפות בעיתונות. > חנוכת היכל שלמה, משכנה החדש של הרבנות הראשית בירושלים; החרדים מביעים התנגדות. 10 > נכשל ניסיון איחוד בין חרות לציונים הכלליים, בעקבות דרישת חרות כי מנחם בגין יעמוד בראש הרשימה המשותפת. 11 > מהומות דמים בלבנון. האופוזיציה מכריזה על שלושה ימי שביתה כללית, במטרה להפיל את "הדיקטטורה הפרו־מערבית של הנשיא שמעון". 12 > מפ"ם מושעית מהמחלקה הערבית של ההסתדרות בעקבות הפגנת 1 במאי שערכה בנצרת, ובה קראה לביטול הממשל הצבאי ולפתיחת שערי ההסתדרות בפני ערבים (ולא הצטרפה להפגנה, בקריאה דומה, של ברית פועלי ארץ־ישראל המפא"ית). 13 > הוועידה השמינית של מפא"י מקבלת את הצעותיו של פנחס לבון לשינויים מבניים במשק ההסתדרותי: הקטנת כוחם של הטכנוקרטים, פירוק הנהלת סולל בונה, שיווק ריכוזי. 20 > נחנך המכון למדעי הגרעין ברחובות. 26 > חילופי אש והרוגים בהר הצופים. צה"ל יחסום את הדרך שבין העיר העתיקה לכפר עיסאוויה ויותקף כעבור כמה ימים על ידי עשרות מתושבי הכפר.

+ <u>בואי ונציץ</u>, תוכנית ראשונה של פרגוד, תיאטרון חיפני. > לאחר ציפייה ממושכת ופרסום קטעים בבמות שונות רואה אור <u>ימי צקלג</u>, מאת ס. יזהר. > ספר ראשון בסדרת "ספרייה לעם" של עם עובד: <u>זורבה היווני</u>, מאת ניקוס קזאנצאקיס. > <u>דיוקנה של מולדת</u>, ספר צילומים של בנו רותנברג. > <u>חנה סנש</u>, מאת אהרן מגד, בהבימה.

יוני 4 > אלפי חרדים נענו לקריאה מאוחדת יוצאת דופן של כל בתי הדין הרבניים ובאו להפגנת ענק נגד פתיחת בריכת השחייה המעורבת במושבה הגרמנית בירושלים. הבריכה תיפתח ב־29.7.1958 למרות התנגדות החרדים. 5 > תערוכת העשור נפתחת בבנייני האומה בירושלים. על פי הנחיה של דוד בן־גוריון מורה טדי קולק להסיר ציור של יוסף זריצקי: "הקהל לא יבין". 10 > פנחס לבון מורה על פירוק תיאטרון האהל: "ספק אם יש צורך עוד בתיאטרון פועלי, ואם אהל הוא תיאטרון כזה". התיאטרון מנסה להמשיך להתקיים כתיאטרון מסחרי. 18 > בן־גוריון מורה לדיין להימנע מהשתתפות

'אני ישראל בן עשר', קריקטורות מאת אריה נבון, הוצאת דבר, תל־אביב.

היה החטא העיקרי, שעליו אין כפרה ואין מחילה. ההתנגדות לשילומים היתה אפוא בראש ובראשונה נגזרת של ההתנגדות למשא ומתן הישיר. במסגרת המאבק "לחיים ולמוות" נגד המשא ומתן הישיר לא נערכה כל אבחנה בין "מי האמבטיה" לבין ה"תינוק". השלילה המוחלטת של המשא ומתן, שמקורה בלב־לבה של האידיאולוגיה הרוויזיוניסטית, נכרכה בשלילה מוחלטת של כל פיצוי כספי מהגרמנים. לא ניתן למצוא בדברים הרבים שנכתבו מטעם תנועת החרות בגנות המשא ומתן אבחנה כלשהי בין שילומים "טמאים" שמקורם במשא ומתן ישיר לבין שילומים "ראויים" שהושגו בלעדיו, בדרכים אחרות. אולם מקור ההתנגדות לשילומים הוא בהתנגדות הזועמת למשא ומתן ישיר, ולא בתפיסה העקרונית השוללת מכל וכל קבלת פיצוי כספי מהגרמנים על הנזק שגרמו לרכוש היהודי.

ההסבר השני מצוי על קו התחום שבין פוליטיקה לאידיאולוגיה. מאבקה של תנועת החרות במשא ומתן הפך למאבק טוטאלי שניהלה נגד שלטון מפא"י בכללו. הטיעון הסמוי שעמד מאחורי מסע התעמולה של חרות והעניק לו את הגיונו הכולל והנחרץ היה כי הסכמת מפא"י לשאת ולתת עם "ממשלת הקלון" של גרמניה מהווה עדות וסמל לכל דרכה, הן בתקופת היישוב והן בתקופת המדינה. נכונות זו ממצה, לדעת חרות, את שלוש תכונותיה המובהקות ביותר של מפא"י: רודנותה, השחתתה שלה וניכורה המוחלט מכל ערכי הכבוד הלאומי וסמליו. תעמולת חרות הביאה עוד ועוד דוגמאות להוכחת טענה זו. למשל, באוקטובר 1951 הוקמה הממשלה השלישית שנשענה על רוב של שישים וחמישה חברי כנסת, חמישה מהם ערבים. חרות התקיפה ממשלה זאת בטענה שכדי לשמור על שלטונה, מפא"י מוכנה לעשות הכל, גם להישען על רוב לא יהודי, תוך התנכרות מוחלטת "לצרכיה של המדינה ולתפקידיו ההיסטוריים של העם" (חרות, 8.10.1951).

טיעון זה הוצג גם בוויכוח על המשא ומתן. למען האינטרסים הכיתתיים שלה, טענה חרות, מוכנה מפא"י לספסר בדברים שהם בחזקת לב־לבו של הכבוד הלאומי. בנאומו בכיכר ציון אמר מנחם בגין בעניין זה:

> זהו החשבון שלהם: כסף, כסף, כסף! בעד כמה מיליוני דולרים עומדת להיעשות התועבה. הם יבטיחו אולי להקים 'סולל בונה' חדש, אך זה יימס ויבוזבז תוך זמן קצר, ואיפה הם יקחו עוד ששת מיליונים יהודים כדי לקחת כספים מאת רוצחיהם? הן זוהי זוועת הזוועות!

זאת ועוד, טענה חרות, להשגת מטרתם מוכנים אנשי מפא"י לעשות הכל, גם להסתמך על קולות ערבים. כלומר, כשמדובר בסוגיה המוכיחה באופן הנחרץ, האולטימטיבי והסטריאוטיפי ביותר את קלון שלטונה של מפא"י וחרפתו, אין כל טעם וכל אפשרות לטעון כי מצד אחד "כאן קבור הכלב" ומן הצד האחר קיימת אפשרות ל"שילומים ראויים".

ח.

לשינוי זה בעמדתה של חרות הסבר נוסף, פוליטי במובהק. בשלהי 1951 היתה תנועת החרות מצויה בעיצומו של משבר חמור שאיים על עצם קיומה. ראשיתו של המשבר בתוצאות הבחירות לאספה המכוננת, שנערכו ב־25 בינואר 1949. בבחירות אלה קיבלה חרות 14 מנדטים והיתה למפלגה הרביעית בגודלה בכנסת הראשונה. לכאורה היה מדובר בהישג סביר. היה זה מבחנה הראשון של התנועה שנוסדה כמה חודשים קודם לכן ונמצאה בשלבי התארגנות ראשוניים למדי. אולם בהתחשב בציפיות ובהערכות שרווחו לפני הבחירות, תוצאות אלה נתפסו הן על ידי יריבי התנועה והן על ידי תומכיה ככישלון. ואפילו ככישלון חמור.

בעקבות מפח הנפש שמקורו בתוצאות אלה נוצרה דינמיקה של משבר, שהעמידה בספק את עצם יכולת הישרדותה של התנועה. ציוני הדרך המרכזיים בדינמיקה זאת היו התוצאות שהשיגה התנועה בבחירות לרשויות המקומיות, שנערכו ב־14 בנובמבר 1950, שהיו נמוכות אפילו מתוצאות הבחירות לאספה המכוננת, והמחלוקת החמורה שבאה לידי ביטוי בוועידתה השנייה של התנועה, שנערכה בנתניה בפברואר 1951. מחלוקת זאת סיכנה את מנהיגותו של מנהיג התנועה, מנחם בגין.

שיאו של המשבר היו תוצאות הבחירות לכנסת השנייה, שנערכו ב־30 ביולי 1951. תנועת החרות איבדה כמעט מחצית מכוחה הפוליטי. היא השיגה שמונה מנדטים בלבד. אחת ההערכות שרווחו בחוגים הפוליטיים בעקבות התוצאות היתה כי מדובר באפיזודה פוליטית, שסיכויי הישרדותה מוטלים בספק.

בעקבות הכישלון האלקטורלי החליט מנחם בגין לפרוש מהחיים הפוליטיים (ראו הערה 1 לעיל). בשלהי השנה לקח ממלא מקומו בהנהגת התנועה, חבר הכנסת אריה בן־אליעזר, בהתקף לב קשה שהביא לפרישתו מהחיים הפוליטיים לכמה שנים. תנועת החרות נותרה אפוא כצאן ללא רועה (Weitz, forthcoming).

במצב עניינים זה, להתנגדותה של תנועת החרות להסכם השילומים עם גרמניה היה תפקיד מרכזי במאבקה על הישרדותה הפוליטית. מאבק זה העניק לה דגל שהצדיק את קיומה בעיני ציבור תומכיה ושהמיר את דגלה המקורי, שבמציאות של שנות ה־50 הראשונות איבד במידה רבה את הרלוונטיות שלו: המאבק למען "שלמות המולדת". חרות אמנם לא התכחשה מעולם לעיקרון יסוד זה, אך נוצרה סיטואציה פוליטית שבה לא היה ניתן להשתמש בו עוד ככוח העיקרי לגיוס פוליטי ואלקטורלי.

מאבק זה גם העניק לתנועת החרות אפשרות לתקוף את יריביה: היריב הוותיק והמסורתי – מפא"י והיריב החדש – הציונים הכלליים. חרות הפכה את תמיכת מפא"י במשא ומתן ישיר עם גרמניה לעדות ולסמל לכך שמדובר בשלטון מושחת המוכן למכור בנזיד עדשים את הכבוד הלאומי ואת ערכיו היקרים והקדושים ביותר. את הציונים הכלליים, שתוצאות הבחירות לכנסת השנייה הפכו אותם למפלגה השנייה בגודלה, תקפו אנשי חרות בטענה כי התנגדותם למשא ומתן נובעת מסיבה אחת בלבד: כישלון המשא ומתן הקואליציוני עם מפא"י, שהותיר אותם באופוזיציה, רחוקים מהשררה, מיוקרתה ומכיבודיה.

ועוד, מאבק זה החזיר את מנחם בגין לזירה הפוליטית. הופעתו הציבורית הראשונה אחרי כחצי שנת היעדרות לא מוסברת היתה

1958 באספות מפלגתיות. 22 > הממשלה מחליטה לרשום במרשם התושבים "כל אדם המצהיר בתום לב שהוא יהודי". לפי דרישת הדתיים מיתוסף התנאי: "ושמצהיר כי אינו שייך לדת אחרת". משבר קואליציוני. סיעות השמאל מתנגדות לוויתור על סעיף הלאום ודוחות פשרה, שלפיה לא יופיעו דת ולאום בתעודת הזהות; חוגים דתיים חוששים שהותרת סעיף הדת לבדו יגרום לאנשים להצהיר שאינם דתיים. הפועל המזרחי מחליטה לפרוש מהממשלה. הנושא מועבר לדיון בוועדת שרים. 27 > "המוות בא אל סוס העץ מיכאל", שיר של נתן זך המתפרסם בהארץ, מעורר תגובות זועמות.

+ תערוכה של נחום גוטמן בבית האמנים בירושלים. > שש כנפיים לאחד, של חנוך ברטוב, בהבימה; פינג'אן בתיאטרון זירה. > להקת הפלייטרס מופיעה בארץ, עם שושנה דמארי. > רואים אור: נשים, רומן מאת יהודה בורלא; אמת מידה, מסות מאת נתן רוטנשטרייך; תרגום מנוס מחופש, מאת אריך פרום; הים האחרון, שירים מאת ט. כרמי; חיילים אלמונים מאת יעקב בנאי, פרקים מתולדות הלח"י.

'שש כנפיים לאחד', מחזה מאת חנוך ברטוב. כרזה להצגה בתיאטרון הבימה, מעצב יוסי ברגנר.

יולי 2 > "הרבנים לא ישלטו בישראל", מכריז דוד בן־גוריון בדברי תשובתו לרב מיימון בנושא רישום הלאום בתעודת הזהות. 4 > מיזוג בין הנוער העובד לתנועה המאוחדת. 6 > כינוס ראשון בעכו של החזית הערבית, ארגון ביוזמת מק"י, המבקש לגייס כוחות ואישים מחוץ למפלגה כדי לפעול למען זכויות לערבים, החזרת פליטים ואדמות, וביטול הממשל הצבאי. המושל הצבאי בגליל מטיל צו פיקוח על ארבעים נכבדים, וכך מונע הגעתם לכינוס. 7 > בן־גוריון נואם בפני ועידת המורים על חשיבות המושג "עם סגולה". 11 > פסטיבל שירה ערבית גדול בעכו. 13 > תעלת סואץ עוברת לבעלות מצרים, לאחר שמושג הסכם על תשלום פיצויים לבעלי המניות. > בית המשפט העליון קובע שלעיריות אין סמכות להחרים בשר חזיר. 14 > הפיכה צבאית בעיראק. המלך, ראש הממשלה ויורש העצר נרצחים. חוסיין ממנה עצמו לראש הפדרציה ההאשמית. 15 > כוחות אמריקניים נוחתים בביירות כדי "לשמור על ריבונות לבנון"; ברה"מ תובעת פינוי מיידי ומרכזת חצי מיליון חיילים בגבולות פרס וטורקיה. 17 > כוחות בריטיים מוטסים לירדן לפי בקשת חוסיין, כדי למנוע הפיכה פרו־נאצרית; כוחות צרפתיים נוחתים בלבנון. 21 > ישראל מאשרת, תוך השמעת מחאה, מעבר מטוסים בריטיים נושאי כוחות לירדן. מפ"ם מוחה. 23 > חשיפה ראשונה של קבוצת הפעולה השמית במודעה בהארץ: "המארינס יסתלקו – אנחנו נישאר". הקבוצה, שבה חברים בין השאר נתן ילין מור, יעקב ירידור, אורי אבנרי, בועז עברון ובנימין רבינוביץ, קוראת לממשלה שלא לאפשר מעבר כוחות זרים בשמי המדינה, להפגין אהדה למהפכה העיראקית ולפעול לשיתוף פעולה עם טיטו ונהרו במטרה לסלק את הכוחות המערביים מהאזור ולהתגונן מפני פלישה סובייטית. שר החינוך יתאר את הקבוצה כגלגול נוסף של הסכנה הכנענית. > הממשלה דוחה המלצות ועדת שרים להפסיק את הממשל הצבאי לתקופת ניסיון של שנה, אבל מחליטה על הקלות בממשל. 28 > הוועד הפועל של המפד"ל דן בהצעה לשינוי בתקנות רישום הדת. הצעה לבטל את רישום הלאום מתעודת הזהות לא תתקבל על דעת מפלגות הקואליציה החילוניות "מטעמים ביטחוניים". 30 > קול ישראל אוסר להשמיע את השירים "הסלע האדום" ו"אנקש" (בלדה על חייה של יצאנית). 31 > מרד אסירים ערבים בכלא שאטה: שישים ושבעה אסירים נמלטים, רובם לירדן. שני סוהרים ואחד־עשר אסירים נהרגים. > מפקד צבא לבנון, גנרל פואד שיהאב, נבחר לנשיא. האופוזיציה מכריזה על הפוגה בקרבות.

+ הבכור, הצגה על פי מחזה של כריסטופר פריי בהבימה, לכבוד חגיגות העשור. > קורות מלחמת העצמאות, מאת נתנאל לורך, ראש מחלקת היסטוריה בצה"ל, מפרסם במקביל את ההיסטוריה הרשמית של המלחמה. > ספר התיבה המזמרת, מאת נתן אלתרמן.

אוגוסט 2 > ישראל מתירה מעבר כוחות בריטיים ואמריקניים בשמיה, לירדן וללבנון, למרות מחאה סובייטית. 4 > חידון התנ"ך הבינלאומי הראשון; עמוס חכם הוא חתן התנ"ך העולמי. 10 > דוברי החזית הערבית מצהירים על נאמנותם למדינה ודורשים במסיבת עיתונאים בתל־אביב לבטל את הממשל הצבאי, להחזיר רכוש ופליטים, ולהכיר בערבית כשפה רשמית של המדינה. > ארגון ספרדי בלתי תלוי נוסד בכינוס בנתניה. מזרחים נציגי מפלגות מורחקים בכוח.

בעצרת שנערכה בתל־אביב נגד המשא ומתן עם גרמניה, בראשית ינואר 1952. לכנסת הוא נשבע אמונים ב־7 בינואר 1952, יום פתיחת הדיון בסוגיית המשא ומתן. על הקשר בין המאבק על המשא ומתן לבין שיבת בגין עמד יונתן שפירא:

> על מה שנראה בעיניו כפגיעה בכבוד היהודי עקב חתימתה של ממשלת ישראל על הסכם זה לא יכול היה בגין לעבור לסדר היום. הוא הרגיש, מספרים חסידיו, שהוא חייב למנוע את אישורו של ההסכם על ידי הכנסת. זאת הסיבה, נאמר לציבור, שהחליט לחזור לתפקידו כיושב־ראש התנועה ולגייס את המפלגה למאבק נגד הסכם השילומים (שפירא 1989, 91).

ובמצב זה, כשמדובר היה במאבק "לחיים ולמוות", התמונה המקוטבת והפשטנית שצוירה היתה בשני צבעים בלבד: שחור ולבן. לא היה זה הזמן והמקום לגוני ביניים ולדימויים מורכבים. כשמדובר היה במאבק נגד תוכנית שעליה נאמר כי כל מחיר ראוי כדי לסקלה, "גם אם נגזר עלי למות, גם אם נגזר עלי לא לראות את בני הקטן בשמחתו" (כדברי בגין בעצרת בכיכר ציון), לא היה כל מקום לעריכת אבחנה בין "שילומים ראויים" ל"שילומים טמאים".

כך, בלהט הוויכוח, נשכחה העובדה הבסיסית שבהיחבא וכמעט בלי משים ההתנגדות האולטימטיבית לשילומים תפסה את המקום שבו רק כמה חודשים קודם לכן ניתן היה למצוא את חיובם העקרוני.

יחיעם ויץ – החוג ללימודי ארץ־ישראל, אוניברסיטת חיפה

1 מיד אחרי שנודעו תוצאות הבחירות, הודיע מנחם בגין כי החליט לפרוש מהחיים הפוליטיים. הוא יצא לחו"ל לחודשים אחדים, ואף הפקיד מכתב התפטרות מהכנסת בידיו של חבר הכנסת יוחנן בדר, שלא עשה בו שימוש. בספטמבר 1951, כחודשיים אחרי הודעתו זו של בגין, החליט מרכז תנועת החרות למנות את חבר הכנסת אריה בן־אליעזר כממלא מקום יושב־ראש התנועה. בגין חזר לפעילות פוליטית בינואר 1952 בשל הוויכוח על המשא ומתן הישיר עם גרמניה, ונשבע אמונים כחבר הכנסת השנייה ביום שוויכוח זה עלה על סדר היום של הכנסת, כמעט חצי שנה אחרי הבחירות וכינון הכנסת (ראו בעניין זה בדר 1979, 56–59).

2 ראו למשל ישיבות הממשלה ב־7 ביוני 1949, ב־15 בפברואר 1950, ב־30 באוקטובר 1950 וב־27 בדצמבר 1950. הציטוטים מפרוטוקול ישיבות הממשלה הם מארכיון מדינת ישראל (אמ"י). עוד בעניין זה ראו ויץ, בהכנה.

3 על ממדי החרם נגד הגרמנים באותה עת ראו למשל שגב 1991, 173–176.

4 ישיבות הכנסת ב־26 במארס 1951 וב־2 באפריל 1951, דברי הכנסת 8: 1438–1448 ו־1546–1561, בהתאמה. על דבריו אלה של שר החוץ ראו שגב 1991, 205–206.

5 ישיבת הכנסת ב־23 בינואר 1950, דברי הכנסת 4: 599. בדיון השתתף גם המשורר אורי צבי גרינברג, שכיהן כחבר הכנסת הראשונה מטעם חרות. זאת היתה אחת מהופעותיו הבודדות כחבר כנסת, אולם הוא לא התייחס לסוגיה.

6 ישיבת הכנסת ב־5 בדצמבר 1949, דברי הכנסת 3: 228–237. בעניין זה ראו שגב 1991, 205.

7 למשל, דבריו של בן־אליעזר המתלונן על ממשלת ישראל שנזכרה לתבוע שילומים מן הגרמנים רק במארס 1951 ולא תבעה פיצויים באמצעות בנות הברית (חרות, 28.10.1951).

1958 15 > בריטניה מודיעה שנחיתת כוחותיה בירדן מנעה פעולה ישראלית. 17 > כוחות הביטחון מתירים לפרסום לכידת רשת ריגול ערבית למען סוריה בצפון הארץ, שבין חבריה אנשי מק"י. 19 > בית משפט צבאי מרשיע תושב באקה אל ע'רביה על כך שיצר קשר עם אזרחים ירדנים בגבול, על סמך עדות טייס ישראלי שטען כי ראה את המפגש. 21 > מושב החירום של האו"ם מקבל פה אחד את הצעת הליגה הערבית לשלוח את המזכ"ל המרשלד לאזור לסייע בפינוי הכוחות המערביים מלבנון ומירדן. 28 > סופרמרקט ראשון בישראל, של חברת שופרסל בבעלות חברת העובדים, נפתח ברחוב בן־יהודה בתל־אביב. שביתת מחאה של החנוונים. 30 > משמרת מטעם ההסתדרות מסלקת חמישים פועלים ערבים משדה כותנה סמוך לפתח תקוה, בטענה כי הם אינם מאורגנים ולכן מועסקים בתנאי עבודה ירודים.

+ רואים אור התרגומים: הלב, מאת אדמונדו ד'אמיציס והמנדרינים, מאת סימון דה בובואר. > תערוכת פולקלור המיעוטים בישראל, ביוזמת משרד הפנים ועיריית עכו. > תיאטרון לי־לה־לו מופיע בתוכנית חדשה אחרי הפסקה ממושכת. > דבר אל הקיר, תוכנית סאטירית בסמבטיון.

ספטמבר 12 > שוטר מוציא צו "הוכחת נוכחות" נגד אחד מתושבי דיר חנא: האיש אינו מורשה לעזוב את עץ החרוב הסמוך למבצר הכפר במשך שישה חודשים. 30 > המרשלד מודיע כי ארה"ב ובריטניה יפנו את כוחותיהן מלבנון ומירדן עד סוף אוקטובר; ברבת עמון, בדמשק ובביירות יוצבו משקיפי או"ם. נאצר מסרב להתחייב שלא להתערב במדינות האזור.

+ דו"ח קליין בנושא מדיניות הסעד מוגש לממשלה. קליין, מומחה מטעם האו"ם, מותח ביקורת חריפה על תפקוד מנגנון הסעד ומדיניותו: דמי הסעד המשולמים אינם מספיקים למחצית הנדרש לצורכי תזונה מינימלית; אין מדיניות כוללת; אחריות המדינה כלפי הנזקק אינה מוגדרת; הנזקק נתפס כאדם נחות ולא כאדם הנתון במצב נחות. הדו"ח נגנז. > מארתה גראהם מציגה בארץ את קליטמנסטרה. הוועדה לקיצוב מטבע חוץ ניסתה למנוע את הביקור, למרות שלא התבקשה לאשר לו הקצבה. הביקור מתאפשר בזכות לחצים שמפעילה הברונית בת־שבע דה רוטשילד. > "המנשר העברי", מצע של תנועת הפעולה השמית הקורא ל"מהפכה עברית", ניתוק מהציונות הממסדית, קידום רעיונות האיחוד המרחבי והקמת האומה העברית. התנועה מציעה פדרציה עם המדינה הפלסטינית שתקום במקום ממלכת ירדן, כצעד לקראת פדרציה אזורית כללית. התנועה קוראת גם לביטול הסוכנות היהודית, להפרדת הדת מהמדינה ולניתוק המפלגות מהחיים הכלכליים. בין החותמים: אורי אבנרי, בועז עברון, נתן ילין מור ויעקב ירדור. > מופיע גיליון ראשון של קשת, רבעון לספרות, בעריכת אהרן אמיר. ישמש במה ליונתן רטוש ואחרים מחוג הכנענים, ליוצאי לח"י כעמוס קינן ונתן ילין מור, לסופרים הצעירים נסים אלוני, א.ב. יהושע ויצחק אורפז, וכן יתרגם יצירות אוונגארד כשל סמואל בקט והנרי מילר. > פתקאות בכובע, של יגאל מוסינזון, בתיאטרון זירה.

אוקטובר 3 > נפתחת ועידת פירנצה, ביוזמת איש הקונגרס היהודי יוסף גולן. הניסיון להפגיש בין אנשי רוח יהודים לערבים יוכשל על ידי משלחת ישראלית רשמית, שבראשה עומד איש המוסד, ראובן שילוח. 7 > תיאטרון הבימה מוכרז כתיאטרון לאומי. 9 > פגישה ראשונה בין סופרים ערבים ליהודים מתקיימת בחיפה. פגישה שנייה, שאמורה להתקיים כעבור חודש, תבוטל על ידי הסופרים היהודים. 14 > טקס הנחת אבן פינה למשכן הכנסת בירושלים. > פסטיבל שירה ערבית בכפר יאסיף. 19 > המזרחן, חבר מפ"ם, אהרן כהן, נעצר על ידי השב"כ לפני פרסום הכרך השלישי של מחקרו על העולם הערבי של ימינו. מואשם בריגול, בעקבות שיחותיו עם נספח בשגרירות ברה"מ: "כהן: הוא לא סוכן זר! איסר הראל: הוא כן! כהן: אתם חייבים להגיד לי, האיש הוא סוכן זר. הראל: איך אנחנו יודעים שאתה נפגש איתו?". כהן יורשע ב־1962 ויידון לחמש שנות מאסר. 26 > הסטודנטים בטכניון משביתים את הלימודים, במחאה על העלאת שכר הלימוד ב־60 אחוז.

+ הוף עברנו! של בצל ירוק. בין המערכונים: "אליל חדש בשבט אפריקני: גולדה (מאיר)" > חגורת מזלות, רומן מאת חיים הזז.

'בשער, במה לבעיות חברה ותרבות', עורך יוסף שמיר, הוצאת מפ"ם, גיליון 11, נובמבר 1958.

יוֹם אֶחָד לָאֲדָמָה,
לָעֲמֻקָּה מִן פַּאלַסְטִין,
מִן "פַּאלֶסְטִינָה הוֹךְ הוֹךְ",
מִן כְּנַעַן־פֶּלְלָחִין.

יוֹם אֶחָד לָאֲדָמָה
הַמְּלֵאָה אֶת הַכַּדִּים.
וְקָשָׁה הִיא וּמְאָדָּמָה,
חַמָּה הִיא וְגִידִים.

אֶת עֶרְיָתָהּ אֵינָהּ מַגֶּדֶת
לְרוֹכְבֵי עַל עֲרָיוֹת.
וְאֵינָהּ מַגֶּדֶת לְרוֹכְבֵי
עַל אֲתוֹנוֹת צְחֹרוֹת;

וְעַל אֵלֶּה שֶׁקָּרְסוּ לַפֶּרֶךְ
עִם צַלְצֶלֶת אֹרְחוֹת,
עַל אֵלֶּה שֶׁעָמְדוּ בַּפֶּרֶא
כְּאָח וְאָחוֹת –

הֲלֹא יִשְׁאַל הַלָּה לְפֶלְלָחוֹ.
הַלָּה תָּמִיד יִדְרוֹשׁ לַחֵלֶךְ.
הָיָה זֶה פֹּה יַד מַלְאָכוֹ.
יַד הַלָּה כְּיַד הַמֶּלֶךְ.

וַיְהִי הַלָּה טוֹפֵשׂ עָלָיו דַּבֶּשֶׁת –
וְזֶה גּוֹמֵל עָמָל עַל הַשַּׁבֶּשֶׁת...
הָיֹה יִהְיֶה אֲשֶׁר נוֹשֵׂא שַׁבֶּשֶׁת...
יֵצֶר הִיא שֶׁל אֵיזֶה בֶּעשְׁ"ט...

שֶׁהִגִּיעָנוּ אֶל הַחוֹף בְּג׳יַאנִיקוֹלוֹ
וֶהֱקִימָנוּ עַל הַסַּף סַפָּן עַרְבִי –
אֶזְרֹעוֹתָיו שְׁלוּחָנִיּוֹת וְקִנְצֵי קוֹל לוֹ,
וְהַיָּדַיִם – מִבֵּית אָבִי...

וְהִגַּעְנוּ, וְלָאָרֶץ עֲרִירִי,
וְלָאָרֶץ אֵין פֹּה אֵם, וַיְהִי מָה,
וַתֹּאמֶר פַּאטְמֶה: "מַהֲרָה, נַעֲרִי,
אֱמֹר לָהּ 'אִמָּא'."

וָאֹמַר: "דִּינָר לִי מֵאִמִּי לַעֲנִיֵּי עִירִי,
אַךְ רָעַבְתִּי. כִּי עָנִיתִי," וָאֹמַר –
וַתּוֹרֶד אֶת כַּדָּהּ: "שְׁתֵה, נַעֲרִי.
לְךָ הוּא הַדִּינָר..."

"הַזָּהוּב פָּרַטְתִּי, אָבִי מִכָּל הַחַאנִים!
בְּדִינַר אִמִּי קָנִיתִי לִי בְּרַאנְז׳ינֶס.
הִתְהַלַּכְתִּי פֹּה בֵּין וַאדִיּוֹת, חוֹלוֹת וְרָמַת־גַּן׳ים.
בִּדְמֵי אִמִּי קָנִיתִי לִי סַארְדִינֶס.

שֶׁהֶחֱיָנוּ הַסַּארְדִּינֶס! מִי מִכֶּם דִּינָר עִלַּע?
מִסַּארְדִּינֶס מִי עוֹשֶׂה בָּבָּה?!
יָפוֹ וְדַיָּגֶיהָ! – שֶׁאֵין רֶשֶׁת אֶלָּא לָהּ.
לַבֹּקֶר וַיֹּאכְלוּ, וְהַדִּינָר חָבָם.

אַבְהוּנָא שֶׁלִּי, הַבֵּט עַל בְּכוֹר הַחַאנִים.
בְּחַרְתַּנִי בְּכוֹר עָנִי מֵאֵין כָּמוֹהוּ עוֹד.
שׁוּר עַל מַעֲשַׂי – יָפִים לָמָּה נִשְׁתַּנָּה?
וַאֲנִי שִׁמְךָ קָנִיתִי לְעָבְדְּךָ מְאֹד."

פְּנֵי אָבִינוּ הָיוּ פֹּה...
אָז הָיִינוּ עוֹד בָּנִים...
עַתָּה אָבִינוּ בַּמַּחֲפוֹא.
אֵיךְ נְקַבֵּל פָּנִים?

הֲלֹא תִּשְׁאֲלִי לְעַמְּךָ־מַלְאָכוֹ –
וְהוּא חֵלֶךְ פַּאלַאסְטִין.
הוּא הָלַךְ פֹּה אֶל כּוּכוֹ,
אֶל הַפְּלֵתִי...

וְעַל כָּךְ וְעַל דַּרְכּוֹ
וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בַּכּוֹכָבִים –
הֲלֹא, שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב,
תִּשְׁאֲלִי אֶת הַחוֹחִים.

תִּשְׁאֲלִי פֹּה בַּפְּרָצִים
עַל קַבְּצַן הַסְּלִיּוֹת,
עַל קִבּוּץ הַקִּבּוּצִים
וְעַל קִבּוּץ הַגָּלֻיּוֹת;

וַתִּשְׁאֲלִי אֶל נֵס־
תְּנוּעַת־חִבַּת־צִיּוֹן
אֶת עַרְבִיֵּי הַנֵּס
שֶׁנָּסוּ בְּלָצוֹן;

וַתִּשְׁאֲלִי אֶת פִּי –
עַל שְׁתַּיִם הוּא הַדִּין:
צַר לִי עַל טַפִּי
וְצַר עַל דִּין וָדִין;

וַתִּשְׁאֲלִי אֶל נֵס־
תְּנוּעַת־חוֹבְבֵי־ שִׂיחָה
עַל עַרְבִיֵּי הַנֵּס
אֲשֶׁר "קָבְרוּ בְּדִיחָה".

קָבְרוּ – עַד הֲקִיצוֹ
שֶׁל כַּד הַמַּטְבְּעוֹת.
יְצַלְצְלוּ, לְעֵת מְצֹא,
יָמִים, שָׁנִים, מֵאוֹת...

עַד עָמוֹד יַעֲמֹד הַלָּה
וְסַב הוּא בָּאִישׁוֹן –
וַאֲדָמָה כָּלָה
שׁוֹאֶגֶת יוֹם רִאשׁוֹן...

בַּעֲמָקַיִךְ, שׁוֹשַׁנַּת,
לוּ שׁוֹשַׁנָּה לְפֶלְלָחִים;
מִי שׁוֹשַׁנָּה – וְלוּ עַל מִנַעַת
פֶּסַע אֶל כּוֹכָבִים.

פְלְלָחִין־בֶּדְוִין, הָאָבוֹת,
– כְּדוֹר מִדְבָּר לְדוֹר יוֹרֵשׁ –
צִוּוּנוּ פִּתָּה לֶאֱפוֹת.
נָשִׂים לַחְמָם לְחוּךְ הָאֵשׁ.

וְאַבָּא־אִמָּא, מִן מִלְקוֹחַ
– אֵשׁ־אֵל־רַבְרַבָּא מִלְקָח –
צִוּוּנוּ יַהֲנְדֶס לֹא לִשְׁכֹּחַ.
וְעַל פּוֹילִין לֹא לִשְׁכַּח.

אֲדָמָה הִיא בַּת בְּלִיַּעַל.
גַּם אַבְרָהָם גַּם אִבְּרַהִים –
שָׂרָה עִמּוֹ הַנַּעַר
וְשָׂרָה מִן הַמִּצְרִים...

וְהָאֲדָמָה וְהָאֲדָמָה
מְבַלְּעָה אֶת הַכַּדִּים.
הִיא חַמָּה, הִיא מְאָדָּמָה –
וְהִיא גִידִים לַמַּגִּידִים.

הִיא חַמָּה וּמְאָדָּמָה
כְּפִתְחָהּ שֶׁל הַיּוֹלֶדֶת.
מְלֵאָה לָהּ אֶרֶץ אֲדָמָה
וְלֹא נוֹעֶדֶת.

מתוך: אבות ישורון, 1995. "כל שיריו" כרך 1, הוצאת הקיבוץ המאוחד / סימן קריאה, תל־אביב, עמ' 81–85.

’גמד’, הירחון המצויר לבידור והומור, מספר 13, ינואר 1959.

1958 נובמבר 10 › מטוסו של חוסיין, מלך ירדן, מותקף בדרכו לאירופה על ידי מטוסים סוריים. 18 › סמינר אפרו־אסיאני לקואופרציה נפתח בתל־אביב, בחסות ההסתדרות, בהשתתפות משלחות מגאנה, מניגריה ומהודו. › אבא אבן מודיע באו"ם כי ישראל מוכנה לפצות את הפליטים הערבים לפני הסכם שלום ולפני קליטתם במדינות ערב. 24 › אחרי שנואש מהמאמצים להחזיר את המפד"ל לממשלה ממנה בן־גוריון את הרב י. מ. טולידאנו לשר הדתות. ברדיו קהיר מברכים על המינוי שכן רואים בו התקרבות לעדות המזרח. 25 › מוכרז מלווה עלייה לגיוס 20 מיליון ל"י לקליטת עולים ממזרח אירופה ("עליית גומולקה").

+ הדיקטטור הקטן, של יורם מטמור, בתיאטרון זירה. › ימים הפרוצים לרוח, רומן מאת יונת ואלכסנדר סנד. פולמוס חריף בין אנשי נטורי קרתא לאגודת ישראל. הראשונים מאשימים במודעות המופצות בירושלים שהחינוך העצמאי של אגודת ישראל מפיץ דברי מינות, והאגודה היא ספחת ליהדות, גרועה יותר מבריכות שחייה מעורבות.

דצמבר 3 › חילופי אש ארטילריים בין כוחות סוריים לישראליים. העולם הזה מדווח על "נהירה גוברת" למיסיון של עולים חדשים שנקלעו למצוקה. 7 › ס. יזהר מרצה בפני מפקחי חינוך על מבוכה בספרות החדשה. השומעים מסרבים לדון בנושא. הד החינוך: "באמירת האמן של יזהר לשירי נתן זך וטוביה ריבנר, הוא מבטא השלמה עם שקיעה ודקדנטיות". 9 › פצצה מתפוצצת בבית ספר בכפר טרעאן. 23 › 18 משפחות, שגורשו מכפרן מעלול ושוהות בבתי פח בנצרת, נתבעות לפרק את הבתים תוך 10 ימים. 27 › ברה"מ חותמת על הסכם לבניית סכר באסואן. 28 › בן־גוריון ועורכי העיתונים מגיעים לפשרה: מידע שמחזיק עובד ציבור מתוקף תפקידו מוגדר כסוד רשמי ומסירתו היא עבירה; כל משרד ממשלתי ימנה פקידים בכירים שיוסמכו למסור מידע לעיתונאים. › ארגון המורים התיכוניים, שפרש מהסתדרות המורים ומאגד כמחצית ממורי העל־יסודיים, מחרים את משרד החינוך שמסרב להכיר בו. החרם ייפסק רק ב־1960, כשהארגון יוכר. 29 › באילת נחנך בית כנסת ראשון.

+ רפי נלסון, עיתונאי והרפתקן, פותח את מועדון סוף העולם באילת. › גבריאל מוקד ודוד אבידן מרצים בבית הסופר: "האם הספרות החדישה היא זועמת". › בכינוס של אגודת הסופרים מסכימים רבים כי "לא נשמע כלל הקול של אותו הנוער הניהיליסטי למחצה, לשליש ולרביע, שאותו יש לרפא" ולהקנות לו תודעה יהודית. › ספרותנו החדשה – המשך או מהפכה, מסה מאת ברוך קורצווייל. › תערוכה של יעקב אגם במוזיאון תל־אביב. › תערוכת המרד במצודת זאב. › ערב משירי המשורר עסאם עבאסי בעכו.

1959 ינואר 2 › מעריב מגלה כי בן־גוריון סיפר בישיבה של מרכז מפא"י על קבוצת אנשים "שאינם דווקא פשיסטים", שהציעו לו לתפוס את השלטון בכוח. בכנסת מתקן בן־גוריון: מדובר בשמועה שגונבה לאוזניו. › דוד אבידן מתלונן במעריב על "ז'דאנוביזם במהדורה מיוהדת" בין פעילי אגודת הסופרים ועל הסירוב להעניק את פרס ביאליק לס. יזהר. 8 › ממשלת ישראל מכירה בממשלה הקומוניסטית של פידל קסטרו בקובה. 9 › תושבים במגדל העמק מתלוננים על הפניית עולים ומקורות פרנסה לנצרת עלית, ועל מחסור באדמה לחקלאות. 16 › דיון בעל המשמר ביצירתו של ס. יזהר כסימן למשבר, לניהיליזם ולמבוכה בקרב הנוער. 22 › נחנך ביתן הלנה רובינשטיין של מוזיאון תל־אביב. 31 › מבוטל קיצוב המזון על רוב הפריטים.

+ עלייה המונית מרומניה בעקבות הקלת נוהלי ההגירה שם; תופסק לזמן־מה בעקבות חשיפתה בנאום של בן־גוריון. › מאבק במפא"י בין "קבוצת הצעירים" שבהנהגת משה דיין לבין "הגוש", אנשי המנגנון, לקראת ועידת המפלגה באפריל. › רואים אור: החיים כמשל, מאת פנחס שדה (שלמה לוי בהפועל הצעיר: "כיצד מעז מחבר צעיר כל כך לכתוב סיפור אוטוביוגרפי?"); תרגום ד"ר ז'יוואגו, של בוריס פסטרנק; תרגום הפילוסופיה של האנרכיה והמוסר של האנרכיה, של פיוטור קרופוטקין; משבר העברית המודרנית, של קלמן כצנלסון, מציע להחזיר את היידיש כשפת יומיום לאור הידלדלות העברית; המסך עולה, רומן סנסציוני מאת עמוס אריכא על עולם התיאטרון בארץ; כאלמונים בגשם, שירים